

se, et formaliter communicata termino producto, ut ex divo Thoma sumitur, questione 41, articulo 5, et in libro septimo late diximus.

12. — *Quid sit habere aliquid ex vi processionis.* — Habere ergo aliquid ex vi processionis, est habere illud tanquam formalem terminum, seu rationem, sub qua talis processio ad illum tendit, et hoc modo habet Filius sapientiam, et intelligentiam Patris, ex vi processionis suæ, ut satis ex supra dictis constat: Spiritus sanctus autem habet dilectionem, seu charitatem Patris, et Filii. Quia vero in uno attributo divino reliqua includuntur, consequenter uterque eorum habet reliqua omnia, et hæc ratione dicuntur habere illa, quasi materialiter, non quia habeant tanquam ex materia aliqua ex qua, vel circa quam, sed ad eum modum, quo objectum dicitur materialiter comparari ad rationem, sub qua attingitur. Et eodem modo id, quod datur ex vi processionis, dicitur per se communicari, non quia alia communicentur per accidens, nam etiam dantur per se perseitate rei (ut sic dicam) sed quia non ita formaliter communicantur. Quod etiam exemplo sumpto ex creaturis declarari potest, nam eadem entitas formæ, verbi gratia, potest fieri per generationem, et per creationem sub diversa formalitate, nam illæ sunt actiones diversæ, et ad illas consequuntur in re producta diversæ relationes: et tamen entitas facta eadem est. Distinguuntur ergo actiones, quia una dicitur attingere ens in quantum ens, alia in quantum tale ens, et ideo magis per se fit per unam illarum actionum ipsa ratio entis, quam per aliam, quamvis in re non distinguatur ratio entis, et talis entis. Quid ergo mirum, quod in Divinis processionibus intelligi possit distinctio similis, quasi formalis, ex formalitate terminorum.

13. *Solvuntur duo prima argumenta.* — Et hæc sufficiunt de primo puncto, per quæ duo priora argumenta soluta manent. Fatemur enim per utramque processionem per se communicari totam naturam divinam, et omnia attributa ejus, considerata re ipsa, quæ communicatur, non tamen communicari æque formaliter secundum omnem rationem suam, et hoc modo non omnem terminum ibi productum habere similitudinem cum producente, quoad omnia ex vi processionis. Neque hoc imperfectionem involvit, autem minuit in aliquo perfectionem alicujus personæ productæ. Si enim quælibet earum in re habet per se,

et essentialiter perfectionem omnium attributorum, quid interest ad illius perfectionem quod secundum formalitatem hujus, vel illius attributi illam habeat? Adde, quod isti auctores dicunt essentialiter divinam non esse de essentialitate attributorum, vel relationum, et tamen non negabatur, quodlibet attributum esse in re ipsa ens summe perfectum, et verum Deum. Ergo a fortiori fateri debent non esse contra perfectionem personæ accipere divinitatem sub hac, vel illa formalitate processionis.

14. *Solutio tertii argumenti.* — Circa secundum punctum communis modus explicandi hanc rationem ex illo principio est, quem supra retuli ex Cajetano, et aliis, quem ipsi late explicant, et defendunt, et ideo pauca de illo dicam. Omnes enim fere objectiones, quæ multis verbis proponuntur a Torres, et aliis, reducuntur ad tertiam objectionem supra propositam, quæ mihi haud magni ponderis videtur. Quia non est de ratione illius productionis, quæ est vera generatio, ut secundum quacumque rationem suam communem, et analogam habeat completam rationem generationis, vel quod producat simile in substantia, nam etiam in generatione creata hoc non invenitur, ut patebit facile, si concipiatur secundum aliquam rationem communem substantiæ, et accidentis. Satis ergo est, quod productio Verbi secundum communem rationem intellectionis tendat formaliter, ad similitudinem, ut in particulari talis intellectio formaliter, ut sic dicam, contracta intra latitudinem intellectionis, vim habeat perfecte assimilandi, et consequenter attingat veram rationem generationis.

15. *Instantia.* — *Responsio.* — Nonnullam vero ingerit difficultatem, quod videtur in eo discursu quædam æquivocatio committi, transeundo a similitudine intentionali, quam per se tantum requirit intellectio ad similitudinem naturalem, quam postulat generatio. Dici vero potest, intellectionem ex genere suo tendere ad assimilandum, ideoque perfectissimam similitudinem postulare, ut perfectissima sit. Quod vero frequentius fiat per solam representationem intentionalem, esse aut ex imperfectione intelligentis, aut ex imperfectione rei intellectæ. Quando vero tam objectum intelligibile, quam intelligens perfectissima sunt, tunc perfici per naturalem, et perfectam similitudinem. Vel etiam dici potest, in Deo, seu Verbo divino representationem intellectualem esse per proprium esse substantiale, et ideo productionem illam, dum formaliter tendit ad similitudinem representativam, etiam necessa-

rio tendere ad similitudinem naturalem. Hæc ergo videntur sufficere ad probabilitatem illius rationis, quamvis intellectum non convincant, hoc enim in tanto mysterio spectandum non est. Et plura de illa relatione dicemus capite sequenti.

16. *Alius modus explicandi rationem.* — Occurrit tamen alius modus colligendi rationem hanc ex illo principio, quod Verbum producit ex vi intellectionis paternæ, ut sic, et non Spiritus sanctus. Nam inde imprimis infero, communicari Verbo ex vi processionis suæ divinam essentialiter, ut primario constitutum in esse talis essentialitatis, et naturæ, Spiritui sancto autem non ita communicari ex vi processionis, sed quatenus per identitatem in amore includitur. Quod sine dubio satis est, ut prior productio habeat veram rationem generationis, non autem posterior, quia generatio est formalis communicatio naturæ, ut natura est, nam et Aristoteles *naturalissimum opus viventis generationem vocavit*. Prior relatio quoad priorem partem facile declaratur, quia divina natura formalissime, et essentialiter est natura vivens, ergo eodem modo est essentialiter vivens in determinato gradu vitæ et perfectissimo, ac subinde in gradu intellectuali. Omnis enim natura creata in tali gradu constituta secundum differentiam intellectualem formaliter constituitur, vel specificatur, in Deo autem licet non sit species, tamen eo modo, quo in illo concipimus constitutionem essentialem, nulla potest esse prior, nec magis formalis, ut in primo tractatu explicatum reliquimus. Est autem differentia inter naturam divinam, et creaturas intellectuales, quod illa est talis per essentialitatem, et tanquam purus actus, aliæ per participationem. Unde fit, ut natura creata dicatur intellectualis, quasi per habitudinem ad actualem intellectionem, quia est capax illius, et radicale principium ejus. Divina autem natura est intellectualis per summam actualitatem intellectionis. Unde manifeste concluditur, ipsam actualem intellectionem esse quasi formale constitutum illius naturæ. Ostendimus autem, Verbo divino formalissime communicari intellectionem ipsam, ut intellectio est, eo ipso, quod per intellectionem producit, tanquam Verbum. Ergo ex eodem principio recte concludimus formaliter etiam communicari ipsi naturam illam secundum propriam rationem formalem talis essentialitatis, et naturæ ex vi suæ processionis.

17. Quoad aliam vero partem ex hoc sufficienter declaratur discursus factus, quod amor

ex ratione sua est, tanquam quid consequens intellectionem. Sicut in universum appetitus consequitur esse rei, et ideo formaliter non censetur constituere naturam rei, sed illam constitutam comitari. Quod vero hoc etiam locum habeat in Deo, non obstante idenditate inter divina attributa, variis modis explicare possumus. Primo ex ipsis processionibus, ut supra in simili argumentabamur. Nam hæc prioritas rationis cum fundamento in re sufficit, ut processio per intellectum prior sit origine, ergo etiam sufficit, ut intelligatur, intellectionem esse primam rationem formaliter constituentem illam naturam, amorem vero esse quasi consequentem: licet propter perfectionem, et simplicitatem illius naturæ ab illa non distinguatur. Secundo, quia hoc modo vere assignamus in Deo unum attributum tanquam rationem alterius, adeo ut hæc causalis vera censeatur, *Quia Deus intellectualis est, ideo amat*, in unaquaque autem natura illud censetur esse maxime essentialiter, quod est veluti primum, ante quod non intelligitur talis natura in suo particulari esse constituta, et quod est veluti radix, aut ratio cæterorum, ita vero se habent, illa duo attributa in præsentia.

18. *Notabile.* — Quod potest tertio declarari ex attributo Omnipotentia (nam ad hæc tria omnia divina attributa particularia, et positiva reducuntur). Omnipotentia enim ut sic non censetur formaliter constituere essentialitatem Dei, maxime quatenus videtur involvere habitudinem ad extrinsecam, nam quia Deus est ipsum esse per essentialitatem, ideo quasi consequenter habet, ut possit ad extra se communicare, ita ergo in præsentia facile intelligi potest. Occurrit tamen hic notanda differentia inter Omnipotentiam, et amorem, quia Omnipotentia habet suum quasi objectum adæquatum solum extra Deum, et ideo secundum illam non est processio intra Deum. Amor vero (sicut et intellectio) habet suum proprium objectum intra Deum ipsum, et ideo fecunditas illius amoris est, ut sit principium quo persona per illum amorem non producta, intra Deum producat subsistentem amorem personaliter distinctum. Unde processio illa ideo non est generatio, quia non est per modum naturæ, sed amoris, est tamen productio Dei, quia est intra Deum ipsum.

19. *Aliæ rationes explicantur.* — Et juxta rationem hanc potest exponi, quod multi theologi dixerunt, Verbum esse Filium, quia procedit per modum naturæ; Spiritum sanctum autem non esse Filium, quia procedit per mo-

dum voluntatis. Ita Alexander Alensis, 1 parte, quaest. 43, memb. 1, circa finem, Bonaventura, in 1, distinctione 13, art. 1, q. 2, ad 1, et ibi Richardus, art. 1, quaest. 3. Quod ipsi amplius non explicarunt, non potest tamen habere alium congruum sensum, *Nam procedere per modum naturæ*, significare potest idem, quod *procedere necessitate naturæ*, et hoc tam convenit Spiritui sancto, quam Filio, ut supra ostendimus, vel significare potest procedere, non per actum immanentem, sed ex immediata emanatione naturæ, ut alias dicebat Durandus, et hoc nec Filio, nec Spiritui sancto convenire potest. Ergo solum in sensu a nobis declarato potest illa sententia vere intelligi. Et ideo illi auctores non distinguunt processionem per modum naturæ, et per modum intellectus, quia modus intellectus est, quasi constitutivus illius naturæ.

20. *Rationes Augustini.* — Et fortasse hoc idem voluit Augustinus 5, de Trinit., capit. 14, cum dixit, *Verbum esse Filium, quia procedit, ut natus, Spiritum sanctum non esse Filium, quia procedit, ut datus.* Quem imitatur Hugo de sancto Victore, in Summa sententiarum, tractat. 4, capit. 7. Ut enim illa verba non coincident cum assertionem ipsa, non videntur posse in alio sensu explicari. Aliam rationem habet idem Augustinus 15, de Trinitate, capit. 26 et 27, scilicet: *Verbum esse Filium, quia procedit ab una persona, Spiritum sanctum non esse, quia a duobus.* Quam etiam habet Anselmus, in Monologio, cap. 53. Est tamen difficilis, ut iterum dicam capite sequenti. Durandus vero in 1, distinctione 4, quaestione 1, et distinct. 6, quaest. etiam 1, illam videtur accommodare ad superiorem. Quia quod procedit ab una persona, procedit per modum naturæ; quod vero a duobus per modum voluntatis: ipse vero hoc explicat modo potius metaphorico, quam proprio, nam procedit ex falso principio circa has emanationes, quod, scilicet, non sint per intellectum, et voluntatem. Denique Athanasius, in epistola ad Serapionem Episcopum, dicit, Spiritum sanctum non esse Filium, quia divina natura per unam generationem, perfectissime et totaliter communicatur, et ideo generatio in Deo multiplicari non potest: nam in humanis ideo multiplicatur, quia per unam generationem non tota natura, sed pars naturæ communicatur. Ad quam rationem revocandum est, quod Basilius dixit, 5, contra Eumonium, capit. 12, Spiritum sanctum non dici Filium, ne, si duo Filii in Trinitate ad-

mitterentur, in infinitum multiplicari posse videantur. Illa vero ratio, ut sit efficax, intelligenda est formaliter de communicatione naturæ, ut natura est, nam alias probaret non esse in Deo, nisi unam processionem substantialem. Denique non est alienus ab hac sententia D. Thomas, dicta quaest. 27, art. 2, probans, Verbum esse Filium, quia intelligere est esse Dei, et in quaest. 35, probans, esse imaginem, quia procedit simile in forma Dei. Neque contra dictam sententiam occurrit difficultas alicujus momenti.

CAPUT VI.

CUR SPIRITUS SANCTUS NON PROCEDAT, UT PATRIS ET FILII IMAGO.

1. *Ratio dubitandi.* — Ratio dubitandi est, quia Spiritus sanctus procedit a Patre, et Filio, et est atque similis illis, ac Filii Patri, quia similitudo hæc attenditur ex unitate naturæ, in qua tam sunt unum Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sicut Filius, et Pater; ergo tota ratio imaginis superius assignata in Spiritum sanctum convenit. Propter quam rationem Patres Græci, ut D. Thomas notavit, absolute vocant Spiritum sanctum imaginem Filii, ut patet ex Athanasio, epistola ad Serapionem Episcopum, post medium, Basilio, l. 5, contra Eumonium, cap. 12, et lib. de Spiritu sancto, Damasceno, lib. 4, de Fide, cap. 18, et (quod amplius est) Gregorio Nysseno, in vita Gregorii Thaumaturgi refert, hunc Gregorium ex divina revelatione accepisse quoddam symbolum fidei, quod per traditionem perpetuam in ejus Ecclesia retentum est: in quo Spiritus sanctus vocatur imago Filii. Et ex scholasticis Aureolus, in 1, dist. 27, quaest. 2, in hanc sententiam inclinatur, et Durandus ibidem, eo modo in quo imago esse potest in divinis personis, dicit, æque proprie convenire Spiritui sancto quam per accommodationem appropriatur Filio.

2. *Assertio vera.* — Nihilominus dicendum est, Spiritum sanctum non esse imaginem Patris, aut Filii, ac proinde in Trinitate solum divinum Verbum esse proprie imaginem. Ita docet D. Thomas, dict. quaest. 35, art. 2, et consentiunt reliqui scholastici citati in superiori libro, capite ultimo. Patres etiam, quos ibidem retuli, præsertim Augustinus et Ambrosius, imo et Athanasius in illis prioribus locis ita loquuntur. Idem sensit Anselmus, in Monologio, cap. 37, et sequentibus, Rupertus, lib. 2, de

Trin., cap. 2, et Richardus de S. Victore, lib. 6, de Trin., cap. 19.

3. Hæc vero assertio non est tam certa, sicut altera capitis præcedentis, nam illa nititur testimoniis positivis Scripturæ, hic vero solum habemus ex Scriptura argumentum negativum. Nam Filius sæpius vocatur imago, at Spiritus sanctus nunquam, ergo signum est, illud esse proprium Filii. Quod argumentum licet absolute non sit efficax, tamen quando prior affirmatio est frequens, et alterius nullum indicium datur, est magna conjectura, maxime accedente interpretatione Patrum. Addere etiam possumus positivum argumentum ex Scriptura sumptum, media assertionem capitis præcedentis, quia si Spiritus sanctus est propria imago, vix intelligi potest, cur non sit etiam Filius: constat autem ex Scriptura, Spiritum sanctum non esse secundum Filium, ergo nec imago est.

4. *Primo ratio.* — Rationem autem hujus veritatis reddere, et solvere dubium propositum difficile est. Richardus igitur de S. Victore supra, quem D. Bonaventura imitatur, ait, Spiritum sanctum non esse imaginem, quia non procedit ita similis Patri, sicut Verbum, nam Verbum procedit a Patre cum virtute producendi ad intra, non autem Spiritus sanctus. Hanc vero rationem merito refellit sanctus Thomas, quia similitudo inter divinas personas non est attendenda secundum proprietates notionales, alioquin nec Verbum ipsum esset perfecta imago Patris, quia in relatione Filiationis non procedit illi similis, neque accipit a Patre virtutem generandi, virtus autem spirandi notionem involvit, ergo, quod sub ea ratione Spiritus sanctus non accipiat illam, non excludit ab illo perfectam similitudinem, ergo nec rationem imaginis; et confirmo hoc amplius: nam in virtute spirandi duo includuntur, unum formaliter, quod est essentia, et voluntas divina, et quoad hoc ita communicatur Spiritui sancto sicut Filio; aliud de connotato, quod est proprietas aliqua prior origine Spiritu sancto, et hanc quidem accipit Filius, non tamen omnino similem proprietati Patris, sed solum quoad illam proprietatem originis, nam talis proprietas in Filio est Filio, et in Patre Paternitas, ut supra dixi, quia relatio spirationis activæ non pertinet ad virtutem spirandi, sed consequitur productionem Spiritus sancti, ergo etiam in illa virtute non est inter Patrem, et Filium specialis similitudo, quæ ad rationem imaginis quidquam conferat.

5. *Secunda ratio.* — Aliter ergo Rupertus supra respondet Filium esse imaginem, Spiritum sanctum autem esse solum similitudinem, quia imago unius est, similitudo vero potest esse plurium: Filius autem procedit ab uno, Spiritus sanctus a duobus. In qua ratione videtur Rupertus insinuare, imaginem præter similitudinem dicere imitationem, quæ unius tantum esse videtur et non plurium. Sed advertere oportet, Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio, ut ab uno principio; et ita esse similem illis, non ut sunt duo, sed ut sunt unum, hoc autem modo repugnat, imaginem esse plurium materialiter (ut sic dicam) formaliter autem, quatenus unum sunt. Nam etiam in creaturis, si ponamus duos homines omnino similes in facie, posset optime depingi una imago ex intentione representandi utrumque, quæ vere esset utriusque imago artificialis, quia utrique esset similis et ab utroque procederet, ut ab objecto cognito: ergo similiter, in præsentem cum majori unitate et perfectione.

6. *Tertia ratio.* — Tertio ergo respondet D. Thomas, Filium esse imaginem, quia non solum in re procedit similis, sed etiam formaliter ex modo processionis suæ, quia nimirum procedit per intellectum, qui per se tendit ad assimilationem: Spiritus sanctus autem, licet in re sit similis, quod negari non potest, non tamen procedit formaliter et ex vi processionis suæ tanquam similis, quia procedit, ut amor. Atque ita interpretatur Patres Græcos, nam sumpserunt imaginem pro perfecta similitudine, quæ est latior et minus propria significatio illius vocis, nam ad proprietatem et rigorem imaginis necesse est, ut formaliter procedat tanquam similis, quod supra in descriptione imaginis insinuavi, dicens, debere esse similem *ex vi processionis*. Hanc rationem late defendunt et declarant Cajetanus, d., q. 35, et q. 27, art. 2, Capreolus, in 1, dist. 27, q. 2, Ferrariensis 4, contra Gentes, cap. 11, et fere alii recentiores Thomistæ. In summa vero solum dicunt, per actum intelligendi, ut sic, produci similitudinem rei cognitæ, et ideo Verbum divinum considerata formali ratione suæ processionis ex vi illius producere simile, et consequenter esse imaginem, per actum vero amoris, ut sic, non produci similitudinem, sed produci inclinationem ad objectum, atque ita Spiritum sanctum qui per amorem producitur ex modo processionis suæ non habere similitudinem, et ideo non esse imaginem.

7. *Prima difficultas.* — *Responsio.* — Tres vero difficultates supersunt circa hanc ratio-